

# Nuteistųjų trauminės patirtys: traumai jautrios praktikos svarba bausmių vykdymo sistemoje

**Sandra Bagdonaitė-Jankauskienė**

Psichiatrijos ir psichoterapijos klinika „Gali Būti“  
sbbagdonaitė@gmail.com  
<https://orcid.org/0009-0007-6276-8399>

**Virginija Klimukienė**

Vilniaus universitetas  
virginija.klimukiene@fsf.vu.lt  
<https://orcid.org/0009-0003-4526-4456>  
<https://ror.org/03nadee84>

**Santrauka.** Lietuvoje trauminės patirtys ir potrauminis stresas nuteistųjų populiacijoje dar menkai tiriama. Remiantis užsienio tyrimais, nuteistieji daugiau nei bendroji populiacija patiria ilgalaikių nepalankių vaikystės patirčių bei įvairių psichikos sveikatos sunkumų, tarp jų – ir su potrauminiu stresu susijusių sutrikimų. Taip pat aptinkama sąsaja tarp kompleksinių traumų vaikystėje ir nusikalstamo elgesio rizikos. Empiriniai duomenys leidžia daryti teorines prielaidas dėl ankstyvųjų trauminių patirčių etiologinės reikšmės, aiškinant dinامينius rizikos veiksnius, ir suteikia pagrindą traumai jautrios praktikos diegimui baudžiamosios justicijos sistemoje. Šio straipsnio tikslas yra pagrįsti traumai jautrios praktikos aktualumą, pristatyti jos sampratą ir aptarti įgyvendinimo galimybes Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje. Straipsnio pabaigoje pateikiamos tyrimais ir tarptautine gerąja praktika grindžiamos rekomendacijos.

**Pagrindiniai žodžiai:** nuteistieji, trauminė patirtis, traumai jautri praktika.

## Traumatic Experiences among Offenders: The Need for Trauma-Informed Practice within the Criminal Justice System

**Abstract.** Research on traumatic experiences and post-traumatic stress within Lithuanian prisons has been scarcely conducted so far. International studies indicate a significantly higher prevalence of adverse childhood experiences and various mental health difficulties, including post-traumatic stress-related disorders, among the prison population compared to the general population. Furthermore, a connection has been observed between prolonged and repetitive childhood adversity and an increased risk of offending. Thus, existing empirical data support theoretical assumptions that adverse childhood experiences may play a significant etiological role in explaining dynamic risk factors. This, in turn, provides a foundation for the application of trauma-informed practice within the criminal justice system. The primary aim of this article is to highlight the need for trauma-informed practice, to introduce its conceptual framework, and to explore potential avenues for its implementation in the Lithuanian criminal justice system. The article concludes with recommendations grounded in research evidence and international best practice.

**Keywords:** offenders, traumatic experiences, trauma-informed practice.

Received: 2025-06-01. Accepted: 2025-06-24.

Copyright © 2025 Sandra Bagdonaitė-Jankauskienė, Virginija Klimukienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Trauminės patirtys ir įvairūs veiksniai, susiję su potrauminiu stresu, yra gana plačiai tyrinėjami Lietuvos bendrojoje ir klinikinėje suaugusiųjų (Kazlauskas & Zelviene, 2017; Kazlauskas et al., 2017; Kvedaraitė, 2023) ir paauglių (Kazlauskas et al., 2020; Truskauskaitė et al., 2025) populiacijose. Tokių tyrimų rezultatai rodo, kad didžioji dauguma suaugusiųjų per savo gyvenimą yra patyrę bent vieną traumuojantį įvykį, o vidutiniškai nurodo turėję apie tris ar daugiau tokių patirčių (Kvedaraitė, Gelezelytė, Kairyte et al., 2021). Tiriant minimalios priežiūros priemones gaunančius, t. y. delinkventiškus, bet neteistus, paauglius rasta, kad trauminės patirtys (fizinis, emocinis smurtas, apleistumas) reikšmingai labiau paplitusios jų imtyje, palyginti su šių priemonių negaunančiais paaugliais (Barkauskienė et al., 2018). Klinikinės imties duomenys parodė kur kas didesnę trauminių patirčių paplitimą, palyginti su bendrosios populiacijos duomenimis (Kvedaraitė, Gelezelytė, Kairyte et al., 2021). Tokie rezultatai atitinka tendencijas, ryškėjančias kitose šalyse: trauminės patirtys yra gana dažnas reiškinys, o tokių patirčių skaičius labiau pažeidžiamose socialinėse grupėse yra didesnis (Kazlauskas & Želviene, 2016; Kvedaraitė, 2023).

Laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji Lietuvoje yra viena iš pažeidžiamų ir dažnai į visuomenės paribį nustumiamų socialinių grupių. Šios grupės trauminės patirtys ir potrauminis stresas Lietuvoje dar menkai tiriami, nors kitų šalių tyrimai atskleidžia, kad nepalankios vaikystės patirtys<sup>1</sup> (angl. *Adverse Childhood Experiences*) yra reikšmingai labiau paplitusios tarp nuteistųjų negu bendrojoje populiacijoje (Fritzon et al., 2021; Ford et al., 2019; Reavis et al., 2013; Te Hiwi, 2020), ir tai nepriklauso nuo lyties, nusikaltimo pobūdžio (Levenson et al., 2015; Levenson et al., 2016; Pflugrad et al., 2018; Weeks ir Widom, 1998; Widom, 2017) ar amžiaus (Astridge et al., 2023; Baglivio et al., 2015). Nepalankių vaikystės patirčių tyrimuose dažniausiai yra orientuojamasi į seksualinį išnaudojimą, nors tokių patirčių paplitimas yra mažiausias (12 %). Dažniausiai nuteistųjų įvardijamos vaikystėje patirtos trauminės patirtys yra emocinis apleistumas (38 %), fizinis smurtas (36 %), smurtas artimoje aplinkoje (36 %), žalingų medžiagų vartojimas artimoje aplinkoje (36 %) ir tėvų skyrybos (36 %) (Umpunjun et al., 2024). Bausmę atliekantys asmenys taip pat dažnai būna patyrę ilgai trunkančių trauminių įvykių ankstyvame amžiuje (Dierkhising et al., 2013; Facer-Irwin et al., 2019), o tai skatina tyrinėti nuteistųjų pakartotines arba kompleksines traumines patirtis<sup>2</sup> siekiant suprasti tokių patirčių padarinius jų psichikos sveikatai ir sąsajas su nusikalstamu elgesiu. Be to, Lietuvos kontekste prastos, tarptautinių standartų neatitinkančios nuteistųjų laikymo sąlygos (Sakalauskas, 2014), atliekant sąlyginai ilgą laisvės atėmimo bausmę, padidina riziką susidurti su įvairiomis trauminėmis patirtimis. Tai dar labiau pabrėžia traumai jautrios praktikos svarbą bausmių vykdymo sistemoje, poreikį identifikuoti asmenis, turinčius trauminių patirčių jų bausmės vykdymo pradžioje, ir atitinkamai taikyti specializuotas ir individualizuotas resociali-

<sup>1</sup> Neigiamos vaikystės patirtys (NVP) yra apibrėžiamos kaip vaikystėje patiriamas žalingas elgesys vaiko atžvilgiu ir šeimos disfunkcija (Felitti et al., 1998). Žalingas elgesys vaiko atžvilgiu apima penkių rūšių smurtą (emocinį smurtą, emocinį apleistumą, fizinį smurtą, fizinį apleistumą, seksualinį smurtą), o šeimos disfunkcija apima smurtą šeimoje, skyrybas, žalingų medžiagų vartojimą namuose, psichikos ligas ir vieno iš tėvų / globėjų įkalinimą.

<sup>2</sup> Šiame straipsnyje tokios sąvokos kaip kompleksinės trauminės patirtys, pakartotiniai trauminiai įvykiai ir nepalankios vaikystės patirtys bus vartojamos kaip sinonimai.

zacijos programas. Šio straipsnio tikslas yra pagrįsti traumai jautrios praktikos svarbą, pristatyti jos sampratą ir aptarti įgyvendinimo galimybes Lietuvos bausmių sistemoje.

### **Trauminių patirčių reikšmė nuteistųjų psichikos sveikatai**

Psichikos sveikatos sunkumai, tokie kaip asmenybės sutrikimai, depresija, psichotinio pobūdžio sutrikimai ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, yra reikšmingai labiau paplitę nuteistųjų nei bendrojoje populiacijoje (Fazel et al., 2016; Indig et al., 2016; Sirdifield et al., 2009). Tyrimai taip pat atskleidė didelius potrauminio ir kompleksinio potrauminio streso sutrikimų rodiklius (Baranyi et al., 2018; Bevan, 2017; Facer-Irwin et al., 2021; Fritzson et al., 2021; Goff et al., 2007; Wolff et al., 2014). PTSS paplitimas laisvės atėmimo bausmę atliekančių vyrų populiacijoje gali siekti iki 27 %, moterų – iki 38 % (Baranyi et al., 2018), o KPTSS gali būti diagnozuotas 16,7 % vyrų (Facer-Irwin et al., 2021). Palyginimui – PTSS paplitimas Lietuvos bendrojoje populiacijoje svyruoja nuo 2 % iki 7 %, o KPTSS kriterijus atitinka šiek tiek mažiau nei 2 % bendrosios populiacijos (Kazlauskas & Želvienė, 2016; Kvedaraite, Gelezelyte, Kairyte et al., 2021). Nors Fovet su kolegomis (2021) rado šiek tiek mažesnius įkalintų vyrų, turinčių PTSS, rodiklius, jie vis tiek bene penkis kartus viršijo bendrosios populiacijos duomenis.

Kompleksinės trauminės patirtys raidos laikotarpiu gali padidinti tikimybę išsivystyti potrauminio ar kompleksinio potrauminio streso simptomatikai, tačiau tai nėra vienintelės galimos pasekmės (Facer-Irwin et al., 2021). Kelios išsamios metaanalizės atskleidė, kad nuteistųjų kompleksinės trauminės patirtys vaikystėje yra teigiamai susijusios su įvairiais psichikos sveikatos sunkumais suaugusėje: nerimu, depresija, asmenybės sutrikimais, bandymais nusižudyti ir ypač su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu bei psichopatija (Baglivio et al., 2020; Liu et al., 2021). Kalbant apie su potrauminiu stresu susijusius sutrikimus, pabrėžiamas kaupiamasis trauminių patirčių aspektas (Briere et al., 2016). Pavyzdžiui, vienas trauminis įvykis padidina tikimybę pasireikšti PTSS nuteistųjų imtyje 17 %, o šeši ir daugiau tokių įvykių – 64 % (Briere et al., 2016). Taip pat svarbu paminėti, kad PTSS simptomai yra labiau susiję su neseniai, pavyzdžiui, įkalinimo metu, patirtais trauminiais įvykiais, o KPTSS – su pasikartojusiomis traumomis raidos laikotarpiu (Facer-Irwin et al., 2021; Liu et al., 2021). Kiti autoriai pažymi, kad smurto prieš artimą partnerį kontekste aukoms dažniau pasireiškia PTSS, o smurtautojams – KPTSS simptomatika (Pugliese et al., 2024). Lietuvoje nuteistųjų psichikos sveikatos tyrimų trūksta, tačiau galima manyti, kad jų psichopatologijos rodikliai būtų ganėtinai panašūs į tarptautinių tyrimų rezultatus, t. y. reikšmingai prastesni nei bendrojoje populiacijoje (Stankutė et al., 2017).

Ne visiems trauminius įvykius patyrusiems asmenims išsivysto su potrauminiu stresu susiję sutrikimai ar kiti psichikos sveikatos sunkumai, ir tai siejama su apsauginiais veiksniais, kurie gali pasireikšti individualiu, šeimos ar bendruomenės lygmenimis (Gartland et al., 2019; Racine et al., 2020). Vieni iš labiausiai empiriškai pagrįstų apsauginių veiksnių nuteistųjų populiacijoje yra pastovus suaugusio asmens, su kuriuo sieja šiltas emocinis ryšys, buvimas (Levenson et al., 2017) ir socialinis palaikymas (Liu et al., 2021; Scarpa et al., 2006; Wolff & Caravaca Sánchez, 2019). Pasak Liu ir bendraautorų (2021), socialinis

palaikymas yra stipresnis ryšį tarp vaikystės traumų ir psichikos, ypač asmenybės sutrikimų, medijuojantis veiksnys nei asmeniniai įveikos įgūdžiai. Kiti apsauginiai veiksniai, mažinantys su potrauminiu stresu susijusių simptomų išsivystymą, yra trauminių patirčių atskleidimas ir kalbėjimas apie traumines patirtis, šeimos parama (Kvedaraite, Geleželytė, Karatzias et al., 2021; Maschi et al., 2014; Scarpa et al., 2006; Thabet, 2017).

### **Trauminių patirčių sąsajos su nusikalstamu elgesiu**

Skirtingai nei raidos psichopatologijoje, kur nepalankių vaikystės patirčių vaidmuo vaiko ir paauglio raidos trajektorijose tyrinėjamas jau ilgą laiką, jų reikšmė suaugusiojo nusikalstamam elgesiui yra gana nauja sritis. Daugėja tyrimų, rodančių reikšmingas sąsajas tarp pakartotinių trauminių įvykių ir didesnės nusikalstamo elgesio tikimybės (Aebi et al., 2015; Baglivio et al., 2021; Hilton et al., 2019; Levenson et al., 2016; Levenson & Socia, 2016; Malvaso et al., 2018). Velse atliktas tyrimas parodė, kad nuteistieji, patyrę keturis ar daugiau pakartotinių trauminių įvykių vaikystėje, turėjo tris su puse karto didesnę tikimybę pakartotinai nusikalsti, palyginti su tais, kurie nepalankių vaikystės patirčių turėjo mažiau (Ford et al., 2019). Kitų tyrimų rezultatai parodė, jog kiekviena papildoma nepalanki vaikystės patirtis tikimybę pakartotinai padaryti smurtinius nusikaltimus padidina tris su puse karto (Fox et al., 2015; Levenson & Socia, 2016). Levenson ir Socia (2016) nustatė, kad augimas disfunkcinėje šeimoje ir chaotiškoje namų aplinkoje didina pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką, o vaikystėje patirta seksualinė prievarta, emocinis apleistumas ir smurtas artimoje aplinkoje yra susiję su didesne tikimybe būti sulaikytiems už seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Naujausia metaanalizė, apimanti šešiolikos tyrimų rezultatus, patvirtino, jog nepalankios vaikystės patirtys didina pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką jaunų nuteistųjų imtyse (Yannon et al., 2024). Kiti autoriai papildė, kad nepalankių vaikystės patirčių ir kriminalinio recidyvo ryšį moderuoja tokie veiksniai kaip lytis, teigiamos vaikystės patirtys, stiprūs socialiniai ryšiai ir empatija, o medijuoja – augimas globoje, emocinės ir elgesio problemos, narkotikų vartojimas, psichikos sveikatos problemos ir neigiamas emocionalumas (Astridge et al., 2023). Taigi, remiantis pirmiau apžvelgtais tyrimų rezultatais, galima teigti, kad nepalankių vaikystės patirčių kaupimasis didina recidyvo tikimybę.

### **Ankstyvosios trauminės patirtys ir nusikalstamo elgesio etiologija**

Lietuvos, kaip ir daugelio kitų šalių, bausmių vykdymo sistema remiasi Rizikos ir poreikių atliepiamumo modeliu (angl. *Risk-Need-Responsivity model*; sutr. RNR; Bonta & Andrews, 2017), kuris pateikia efektyvios korekcinės intervencijos principus. Pagal šį modelį, galima tikėtis nusikalstamo elgesio rizikos mažėjimo, jei reabilitacinės pagalbos intensyvumas atitinka asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygį (*rizikos principas*) ir jei reabilitacija orientuota į kriminogeninių poreikių, susijusių su nusikalstamo elgesio rizika, mažinimą (*poreikio principas*). Kitaip tariant, kuo didesnė rizika pakartotinai nusikalsti, tuo asmuo turi daugiau kriminogeninių poreikių ir tuo intensyvesnių korekcinų intervencijų jam reikia šiai rizikai mažinti. O *atliepiamumo principas* nurodo, kaip šios

priemonės turėtų būti vykdomos, t. y. taikant empiriškai pagrįstus metodus (*bendrasis atliepiamumo principas*) ir pritaikant jas kiekvieno asmeniniams ypatumams (*specifinis atliepiamumo principas*).

RNR modelyje psichikos sveikatos problemos, įskaitant sutrikimus, susijusius su nepalankiomis vaikystės patirtimis, nėra priskiriamos kriminogeniniams poreikiams (Bonta & Andrews, 2017), tačiau jie gali būti vertinami kaip specifinio atliepiamumo veiksniai (Te Hiwi, 2020; Willis & Levenson, 2022). Kitaip tariant, neatsižvelgus į kompleksinius trauminius išgyvenimus ir su jais susijusius psichikos sveikatos sunkumus, veiksmingai atliepti tokius kriminogeninius poreikius kaip asocialios nuostatos ar impulsų kontrolės stoka gali būti sudėtinga. Pavyzdžiui, suaugęs asmenys, vaikystėje patyrę artimiausių savo šeimos narių įvairaus pobūdžio smurtą, gali agresyviau reaguoti į griežtesnį specialistų ar kitų nuteistųjų toną, tam tikras frazes. Toks impulsyvus elgesys įkalinimo įstaigose dažnai apsunkina nuteistųjų patekimą į reabilitacines programas arba tampa priežastimi būti paleistiems iš jų anksčiau laiko. Taigi mokslininkai sutinka, kad RNR modelis nepakankamai atsižvelgia į nuteistųjų, turinčių kompleksinių trauminių patirčių, poreikius, ypač dirbant su tokiais asmenimis korekcinio intervencijų kontekste (Fritzon et al., 2021; Levenson et al., 2017; Miller & Najavits, 2012).

Sparčiai plečiantis ankstyvųjų trauminių patyrimų nuteistųjų populiacijoje ir jų sąsajų su nusikalstamu elgesiu tyrimams, vis dažniau aptariamas RNR modelio teorinio konceptualizavimo ribotumas siekiant paaiškinti kriminogeninių poreikių (rizikos veiksnių) etiologiją (Hefferman & Ward, 2017; Ward & Fortune, 2016). Beech ir Ward (2004) atkreipė dėmesį, kad taikant RNR modelį, rizikos veiksniai automatiškai interpretuojami kaip nusikalstamo elgesio priežastys. Autoriai primena, jog RNR modelis buvo sukurtas remiantis koreliaciniais tyrimais, ir dėl to siūlo išplėsti dinaminių rizikos veiksnių sampratą. Jų sukurtame etiologiniame rizikos modelyje (Beech & Ward, 2004; Hefferman & Ward, 2017) dinaminiai rizikos veiksniai yra apibrėžiami kaip didesnių psichologinių sunkumų pasekmės. Taigi ankstyvoms trauminėms patirtims, tokioms kaip emocinis, fizinis, seksualinis smurtas arba nesaugus prierašumas, yra suteikiama etiologinė dinaminių rizikos veiksnių, o kartu ir nusikalstamo elgesio, reikšmė. Jau atsiranda tyrimų, prisidedančių prie šio etiologinio modelio empirinio pagrindimo. Pavyzdžiui, buvo rasta, kad tapatumo formavimosi sunkumai yra reikšmingi aiškinant jaunų suaugusiųjų dinaminius kriminalinės rizikos veiksnius (Klimukiene et al., 2025).

Apibendrinant – mechanizmai, aiškinantys ryšius tarp ankstyvųjų trauminių patirčių ir nusikalstamo elgesio populiariausiuose teoriniuose kriminalinio elgesio psichologijos modeliuose nėra iki galo aiškūs (Ardino, 2012; Fritzon et al., 2021). Nėra pakankamai įrodymų, rodančių tiesioginį priežastinį ryšį, bet matyti panašumų tarp trauminių patirčių sukeltų padarinių ir kriminogeninių poreikių (dinaminių rizikos veiksnių) (Fritzon et al., 2021; McLachlan, 2024). Atsižvelgiant į pirmiau aptartus tyrimų rezultatus, nepalankių vaikystės patirčių kiekis ir pobūdis galėtų būti vertinami kaip papildomi statiniai veiksniai<sup>3</sup>,

<sup>3</sup> Tai nekintantys veiksniai, kurie padidina nusikalstamo elgesio riziką. Pavyzdžiui, amžius nusikaltimo metu, bendras teistumų skaičius ir pan. (Bonta & Andrews, 2017).

didinantys nusikalstamo elgesio riziką. Panašumų galima pastebėti tarp potrauminio ir kompleksinio potrauminio streso simptomų ir kai kurių dinaminių nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių<sup>4</sup>. Pavyzdžiui, nereguliuojamas afektas yra vienas iš pagrindinių potrauminio ir kompleksinio potrauminio streso sutrikimo simptomų (American Psychiatric Association, 2022; World Health Organization, 2022) ir vienas iš pagrindinių dinaminių rizikos veiksnių, susijusių su padidėjusia smurtinių bei seksualinių nusikaltimų rizika (Wong & Gordon, 2023; Wong et al., 2017). Kai kurie mokslininkai netgi siūlo traktuoti tam tikrus dinامينius rizikos veiksnus kaip potrauminius simptomus, taip atkreipdami dėmesį į su trauminėmis patirtimis susijusias neuropsichologines pasekmes (Levenson et al., 2017).

### Traumai jautri praktika

Didelis trauminių patirčių ir psichikos sveikatos sutrikimų, įskaitant PTSS ir KPTSS, paplitimas nuteistųjų populiacijoje, empirinis sąsajų tarp trauminių patirčių ir nusikalstamo elgesio pagrindimas ir formuluojamos teorinės prielaidos dėl ankstyvųjų trauminių patirčių etiologinės reikšmės suteikia pagrindą traumai jautrios praktikos diegimui baudžiamosios justicijos sistemoje (Levenson, 2014; Levenson et al., 2015; Levenson et al., 2016; Miller & Najavits, 2012; Te Hiwi, 2020). Šio požiūrio svarbą patvirtina ir tai, kad pats laisvės atėmimas turi neigiamą poveikį psichikos sveikatai (Armour, 2012; Piper & Berle, 2019; Zong et al. 2021), o potencialiai traumuojantys įvykiai laisvės atėmimo metu (tokie kaip viktimizacija, izoliacija vienutėse, tam tikro lygio prievarta), labiau nei psichikos sveikatos sunkumai iki įkalinimo ar laikas, praleistas kalėjime, yra reikšmingai susiję su potrauminio streso simptomais (Piper & Berle, 2019). Nuteistieji į įkalinimo įstaigas dažnai atvyksta jau turėdami trauminių patirčių, kurios daro įtaką jų psichikos sveikatai ir elgesiui. Įkalinimo metu šios problemos gali dar labiau paaštrėti dėl pačios įstaigos aplinkos ir taikomų procedūrų, kurios sudaro sąlygas pakartotinei traumatizacijai (Gilbert & Postel, 2022). Pavyzdžiui, privatumo netekimas seksualinės prievartos aukoms gali sužadinti pykčio, nerimo, bejėgiškumo jausmus ir paskatinti gynybišką elgesį kalėjimo darbuotojų atžvilgiu. Savo ruožtu darbuotojai, ypač ilgai dirbantys bausmių vykdymo sistemoje, dėl padidintos rizikos patirti potencialiai traumuojančius įvykius (pavyzdžiui, būti smurtinių įvykių aukomis arba liudininkais) ir su tuo susijusias potraumines reakcijas (Boudoukha et al., 2013; Woodfield et al., 2023) į nuteistųjų nepaklusnų ar nepagarbų elgesį gali reaguoti labiau autoritariškai ir greičiau skirti bausmes, arba priešingai, ignoruoti. Kuo labiau sistema naudoja autoritarines ir baudžiamąsias priemones kaip atsaką į nuteistųjų emocijų disreguliaciją, tuo labiau jų disfunkcinių santykių branduolinėje šeimoje modeliai atsikartoja ir neadaptyvus elgesys įsitvirtina (Kerig & Becker, 2010; Miller & Najavits, 2012).

Traumai jautrus požiūris (angl. *trauma-sensitive approach*) apibrėžia bendrą supratimą apie galimas traumines patirtis ir jų visapusišką poveikį asmenims, kurie susiduria su

<sup>4</sup> Tai veiksniai, kurie kinta per tam tikrą laiką ir kurie padidina nusikalstamo elgesio tikimybę (Bonta & Andrews, 2017).

teisėsauga arba priklauso kitoms rizikos grupėms (Covington, 2022). Mokslinėje literatūroje vartojami įvairūs terminai, kurie reiškia skirtingus šio požiūrio aspektus: žiniomis apie trauminę patirtį grįstas požiūris (angl. *trauma-informed approach*) – ką žinome; trauminę patirtį atliepiantis darbas (angl. *trauma-responsive work*) – kaip reaguojame; į traumas orientuotas darbas (angl. *trauma-specific work*) – kokias paslaugas teikiame (Covington, 2022). O traumai jautri praktika (angl. *trauma-informed care*; sutr. TIC) apima visus pirmiau išvardytus elementus ir veikia skirtingais lygmenimis, ne apsiribojant specializuotomis paslaugomis, bet siekiant platesnių pokyčių organizacijos ar net visuomenės politikoje ir praktikoje (Gaber et al., 2025). Organizacijos ar institucijos, propaguojančios traumai jautrią praktiką, išpareigoja sukurti tokias sąlygas, kurios kuo labiau sumažintų pakartotinės traumatizacijos tikimybę, net jei patys paslaugų vartotojai savo elgesio ir reakcijų su trauminiais įvykiais ir nesieja (Covington, 2022). Tokio požiūrio įgyvendinimas visuose organizacijos lygiuose užtikrina, kad traumas patyrę nuteistieji yra įgalinami suprasti savo sunkumus ir juos spręsti – jiems sugrąžinama atsakomybė ir kontrolė, o tai natūraliai mažina bejėgiškumo jausmus (SAMHSA, 2014).

Bausmių vykdymo sistemoje traumai jautri praktika nuteistųjų probleminę elgesį skatintų interpretuoti per traumos prizmę – kaip netinkamų įveikos strategijų ar disfunkcinių santykių pirminėje šeimoje modelių atkartojimą (Willis & Levenson, 2022). Tai padėtų modeliuoti bendradarbiavimo, pagarbos ir empatijos principais grįstą bendravimą, kurti aiškias ir tinkamas ribas turinčius tarpasmeninius santykius (Levenson & Willis, 2018). Santykiai tarp darbuotojų ir nuteistųjų taptų erdve pokyčiui vykti: mažintų impulsyvias, gynybiškas ar iš įpročio kylančias reakcijas ir įgalintų nuteistuosius mokytis konstruktyvesnių santykių modelių (Levenson et al., 2017). Specialistams traumai jautri praktika padėtų suprasti nusikalstamą elgesį ankstyvųjų trauminių patirčių kontekste, taip būtų praplečiamos tiek nusikalstamo elgesio konceptualizacijos, tiek psichologinių intervencijų galimybės.

Traumai jautrios praktikos pagrindą sudaro šeši pagrindiniai principai: 1) saugumo, susijusio tiek su fizine erdve, tiek su psichologiniu saugumu, užtikrinimas; 2) organizacijos ar paslaugos teikėjų priimamų sprendimų patikimumas ir skaidrumas; 3) galimybių gauti žmonių, kurie turi panašių patirčių, socialinį palaikymą sudarymas; 4) bendradarbiavimu ir partneryste paremtų santykių kūrimas, kai siekiama sumažinti egzistuojantį galios disbalansą tarp paslaugų teikėjų ir nuteistųjų ir tarp pačios organizacijos darbuotojų; 5) asmenų, turinčių trauminių patirčių, įgalinimas, jų balso išgirdimas, galimybių rinktis ir aktyviai dalyvauti priimant sprendimus dėl savo priežiūros, reabilitacijos ir integracijos suteikimas; 6) atsižvelgimas į kultūrinius, istorinius ir lyčių skirtumus, egzistuojančius stereotipus ir šališkus požiūrius visuomenėje (SAMHSA, 2014). Bendrai sutariama, kad siekiant didžiausio teigiamo poveikio, traumai jautrios praktikos įgyvendinimas turėtų būti vykdomas holistiniu būdu: struktūriniu, organizaciniu ir individualiu lygmenimis (Bradley, 2021; Gaber et al., 2025). Struktūriniu lygmeniu organizacijos paprastai siekia užtikrinti orias ir pagarbias gyvenimo sąlygas ir padidinti emocinį bei fizinį nuteistojo saugumo jausmą, keisdamos įkalinimo įstaigų aplinką ar struktūrinį suplanavimą. Organizaciniu lygmeniu dėmesys sutelkiamas tiek į egzistuojančių vidaus taisyklių bei procedūrų per-

žiūrą ir perrašymą, tiek į darbuotojų ir specialistų mokymus apie traumas jautrią praktiką ir paramos jiems sistemos kūrimą organizacijos viduje. Individualiu lygmeniu, be pirmiau minėtų pagrindinių šešių principų įgyvendinimo, aktyviai skatinama kurti kultūrą, kurioje pagalbos ieškojimas, aiškos ir tinkamos santykių ribos bei protingas darbo krūvis yra pripažįstami vertybėmis (Beaudette et al., 2017). Taip pat rekomenduojama vengti suvaržymo būdų, uždarymo vienutėse ir kitų priemonių, kurios gali sukelti pakartotinių traumavimą, suteikiant kuo daugiau autonomijos tiek nuteistųjų gyvenamosiose erdvėse, tiek priimant sprendimus.

2023 metų kovo mėnesį Jungtinės Karalystės universitete įvyko pirmasis ekspertų susitikimas dėl į traumas jautraus požiūrio įgyvendinimo bausmių vykdymo sistemoje (Crole-Rees et al., 2024). Susitikimo, kuriame dalyvavo 24 ekspertai iš Jungtinės Karalystės, Kanados ir Naujosios Zelandijos, metu buvo sukurtos rekomendacijos, kaip patobulinti sisteminius bausmių vykdymo, reabilitacijos ir reintegracijos procesus nuteistiesiems, turintiems su trauminėmis patirtimis susijusių poreikių (Crole-Rees et al., 2024). Šios rekomendacijos papildė prieš tai aptartas traumas jautrios praktikos įgyvendinimo strategijas. Pavyzdžiui, siūloma, kad pirminis nuteistųjų psichikos sveikatos vertinimas, be kita ko, apimtų ankstesnių psichikos sveikatos priežiūros paslaugų istoriją, trauminių patirčių vaikystėje ir per gyvenimą atpažinimą, trumpą tokių patirčių poveikio asmeniui ir gydymo prioritetų nustatymą. Taip pat pabrėžiamas specializuoto ir išsamaus PTSS, KPTSS ir kitų psichikos sveikatos sutrikimų vertinimo bei į traumas orientuotų psichologinių intervencijų taikymo nuteistajam poreikis. Organizacijos lygmeniu rekomendacijose akcentuojama ne tik mokymų, bet ir reguliarių supervizių darbuotojams ir specialistams svarba siekiant užtikrinti tokios praktikos tęstinumą ir pastovumą. Taip pat atkreipiamas dėmesys į labiau tarpusavyje suderintų paslaugų ir priežiūros teikimą siekiant išvengti pakartotinių procedūrų ir užtikrinti tęstinumą.

Tyrimai rodo, jog TIC programų įgyvendinimas gali pagerinti darbuotojų žinias, požiūrį ir elgesį atliepiant asmenų, kurie turi trauminių patirčių, poreikius, pačios organizacijos teikiamų paslaugų kokybę (Atkinson et al., 2023; Bradley, 2021; Purtle, 2018), ir turi pozityvų poveikį paslaugų vartotojams, pavyzdžiui, pagerina jų bendrus sveikatos rodiklius (Gaber et al., 2025; Purtle, 2018). Be to, TIC principų įgyvendinimas bausmių vykdymo sistemoje gali ne tik sumažinti smurtinių incidentų dažnį bei drausminančių priemonių naudojimo poreikį, bet ir pagerinti nuteistųjų lankomumą ir įsitraukimą į reabilitacines programas bei kitas teikiamas paslaugas (Benedict, 2014; Miller and Najavits, 2012; Willis & Levenson, 2022). Kad ir kaip būtų, esami empiriniai tyrimai kol kas apsiriboja vienos tikslinės grupės vertinimu prieš TIC principų įgyvendinimą ir po jo, pasirinkus santykinai trumpą stebėjimo laikotarpį, ir pasižymi tyrimo priemonių nevienodumu (Purtle, 2018). Be to, didžioji dauguma TIC tyrimų yra atlikti moterų įkalinimo įstaigose (Gaber et al., 2025). Trūksta tyrimų, vertinančių traumas jautrios priežiūros reikšmę nuteistiesiems ir bandančių paaiškinti darbuotojų kompetencijų poveikio nuteistųjų elgesiui mechanizmus (Purtle, 2018). Taip pat kol kas yra stokojama tyrimų, kuriuose būtų vertinamas TIC veiksmingumas recidyvo mažinimui (Crole-Rees et al., 2024).

## Apibendrinimas ir rekomendacijos

Traumai jautrios praktikos principų įgyvendinimas bausmių vykdymo sistemoje, kuri iš esmės grįsta įbauginimu ir kontrole ir kurioje dominuoja hierarchinė struktūra, nėra lengva užduotis (Jewkes et al., 2019). Tokios praktikos įgyvendinimą apsunkina žmogiškųjų ir finansinių išteklių trūkumas, neišvystyta darbuotojų kompetencijų ugdymo sistema, kalėjimų infrastruktūra ir vidinė organizacijos kultūra (Vaswani & Paul, 2019). Lietuvoje TIC įgyvendinimas susidurtų su panašiais sunkumais. Iš kitos pusės, tokios praktikos įgyvendinimas galėtų tapti priemone, prisidedančia prie vyraujančių stereotipinių požiūrių keitimo, geresnių nuteistųjų gyvenimo sąlygų kūrimo ir nuteistųjų reabilitacijos bei reintegracijos tobulinimo.

1. Remiantis užsienyje atliktų tyrimų duomenimis, ankstyvosios trauminės patirtys, PTSS, KPTSS ir kitos psichikos sveikatos problemos yra labiau paplitusios tarp nuteistųjų nei bendrojoje populiacijoje. Lietuvos nuteistųjų populiacijos tyrimai galėtų padėti geriau suprasti ankstyvųjų trauminių patirčių mastą, su jomis susijusias psichologines pasekmes ir tapti atspirties tašku kuriant bendrą traumai jautrios praktikos įgyvendinimo strategiją bausmių vykdymo sistemoje.
2. Mokymai bausmių vykdymo darbuotojams apie nuteistųjų ankstyvųjų trauminių patirčių mastą, jų poveikį sveikatai ir elgesiui padėtų plėsti turimas žinias, skatintų interpretuoti netinkamą nuteistųjų elgesį per traumos prizmę.
3. Bausmių vykdymo sistemoje dirbantys psichologai į pirminį naujai į įstaigą atvykusių nuteistųjų vertinimą galėtų įtraukti skirtingais gyvenimo laikotarpiais įvykusių trauminių įvykių atpažinimą ir trumpą tokių įvykių poveikio nuteistajam vertinimą. Toks trauminių patirčių ir jų poveikio nuteistiesiems vertinimas galėtų tapti vienu iš kriterijų nuteistųjų diferencijavimui, bausmės atlikimo sąlygų ir reikalingų korekcinų intervencijų parinkimui.
4. Svarstant Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje įdiegti šiuolaikines tendencijas atitinkančius traumai jautrios praktikos principus, būtų svarbu remtis užsienio šalių gerąja patirtimi ir kurti traumai jautrios praktikos įgyvendinimo strategiją numatant jos įgyvendinimo etapus sisteminiu, organizaciniu ir individualiu lygiais. Tokios strategijos įgyvendinimas Lietuvos įkalinimo įstaigose galėtų tapti priemone, prisidedančia prie vyraujančių stereotipinių požiūrių keitimo, geresnių sąlygų kalėjimuose sudarymo ir nuteistųjų reabilitacijos ir reintegracijos tobulinimo.

### Autorių įnašas, rašant straipsnį:

**Sandra Bagdonaitė-Jankauskienė:** straipsnio idėjos vystymas, tyrimas, pirminio straipsnio varianto rašymas, pirminio straipsnio varianto peržiūra ir taisymas.

**Virginija Klimukienė:** supervizija, pirminio straipsnio varianto peržiūra ir taisymas.

## Literatūra

- Aebi, M., Linhart, S., Thun-Hohenstein, L., Bessler, C., Steinhausen, H., & Platter, B. (2015). Detained male adolescent offender's emotional, physical and sexual maltreatment profiles and their associations to psychiatric disorders and criminal behaviours. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(5), 999–1009. <https://doi.org/10.1007/s10802-014-9961-y>
- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Ardino, V. (2012). Offending behaviour: The role of trauma and PTSD. *European Journal of Psychotraumatology*, 3(1), Article 18968. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.18968>
- Armour, C. (2012). Mental health in prison: A trauma perspective on importation and deprivation. *International Journal of Criminology and Sociology Theory*, 5(2), 886–894.
- Astridge, B., Li, W. W., McDermott, B. M., & Longhitano, C. (2023). A systematic review and meta-analysis on adverse childhood experiences: Prevalence in youth offenders and their effects on youth recidivism. *Child Abuse & Neglect*, 140, Article 106055. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106055>
- Atkinson, S., McKeown, A., Caveney, D., West, E., Kennedy, P. J., & Macinnes, S. (2023). The SECURE STAIRS framework: Preliminary evaluation of trauma informed training developments within the children and young people's secure estate. *Community Mental Health Journal*, 59(6), 1129–1135. <https://doi.org/10.1007/s10597-023-01092-3>
- Baglivio, M. T., Woff, K. T., Piquero, A. R., & Epps, N. (2015). The relationship between adverse childhood experiences (ACE) and juvenile offending trajectories in a juvenile offender sample. *Journal of Criminal Justice*, 43(3), 229–241. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2015.04.012>
- Baglivio, M. T., Wolff, K. T., DeLisi, M., & Jackowski, K. (2020). The role of adverse childhood experiences (ACEs) and psychopathic features on juvenile offending criminal careers to age 18. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 18(4), 337–364. <https://doi.org/10.1177/1541204020927075>
- Baglivio, M. T., Zettler, H., Craig, J. M., & Wolff, K. T. (2021). Evaluating RNR-based targeted treatment and intervention dosage in the context of traumatic exposure. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 19(3), 251–276. <https://doi.org/10.1177/1541204020988575>
- Baranyi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S., & Mundt, A. P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40(1), 134–145. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxx015>
- Barkauskienė, R., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D., & Adler, A. (2018). *Minimalios priežiūros priemonės gaunantys paaugliai: mentalizacija, psichosocialinis funkcionavimas ir trauminė patirtis*. Vilniaus universiteto leidykla. [https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/LE00346\\_Minimalias\\_prieziuros\\_priemones\\_gaunantys\\_paaugliai\\_1.pdf](https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/LE00346_Minimalias_prieziuros_priemones_gaunantys_paaugliai_1.pdf)
- Beaudette, J., Rubenfeld, S., & Shanahan Somerville, M. C. (2017). *A review of the literature on the prevention and treatment of vicarious trauma*. Correctional Service Canada.
- Beech, A. R., & Ward, T. (2004). The integration of etiology and risk in sexual offenders: A theoretical framework. *Aggression and Violent Behavior*, 10(1), 31–63. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2003.08.002>
- Benedict, A. (2014). *Using trauma-informed practices to enhance safety and security in women's correctional facilities*. National Resource Center on Justice Involved Women. <https://bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh186/files/Publications/NRCJIW-UsingTraumaInformedPractices.pdf>
- Bevan, M. (2017). New Zealand prisoners' prior exposure to trauma. *Practice: The New Zealand Corrections Journal*, 5(1). [https://www.corrections.govt.nz/resources/research/journal/volume\\_5\\_issue\\_1\\_july\\_2017/new\\_zealand\\_prisoners\\_prior\\_exposure\\_to\\_trauma](https://www.corrections.govt.nz/resources/research/journal/volume_5_issue_1_july_2017/new_zealand_prisoners_prior_exposure_to_trauma)
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). *The psychology of criminal conduct* (6th ed.). Routledge.
- Boudoukha, A. H., Altintas, E., Rusinek, S., Fantini-Hauwel, C., & Hautekeete, M. (2013). Inmates-to-staff assaults, PTSD and burnout: Profiles of risk and vulnerability. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(11), 2332–2350. <https://doi.org/10.1177/0886260512475314>
- Bradley, A. (2021). Viewing her majesty's prison service through a trauma-informed lens. *Prison Service Journal* (255), 4–11.
- Briere, J., Agee, E., & Dietrich, A. (2016). Cumulative trauma and current posttraumatic stress disorder

status in general population and inmate samples. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 8(4), 439–446. <https://doi.org/10.1037/tra0000107>

Covington, S. (2022). Creating a trauma-informed justice system for women. In S. L. Brown & L. Gelsthorpe (Eds.), *The Wiley handbook on what works with girls and women in conflict with the law: A critical review of theory, practice, and policy* (pp. 172–184). John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119874898.ch12>

Crole-Rees, C., Tomlin, J., Kalebic, N., Argent, S., Berrington, C., Chaplin, E., Davies, J., Hoskins, M., James, L., Jarrett, M., John, O., Jones, L., Kothari, R., Kretzschmar, I., MacManus, D., Martin, M., McKinnon, I., O'Connor, G., Petrillo, M., Phillips, M., Poole, R., Popovic, I., Simpson, A., Taylor, P., Wigham, S., & Forrester, A. (2024). An optimal trauma-informed pathway for PTSD, complex PTSD and other mental health and psychosocial impacts of trauma in prisons: An expert consensus statement. *Psychology, Crime & Law*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2024.2394807>

Dierkhising, C. B., Ko, S. J., Woods-Jaeger, B., Briggs, E. C., Lee, R., & Pynoos, R. S. (2013). Trauma histories among justice-involved youth: Findings from the National Child Traumatic Stress Network. *European Journal of Psychotraumatology*, 4(1), Article 20274. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.20274>

Facer-Irwin, E., Blackwood, N. J., Bird, A., Dickson, H., McGlade, D., Alves-Costa, F., Wood, S. J., MacManus, D., & Howard, L. M. (2019). PTSD in prison settings: A systematic review and meta-analysis of comorbid mental disorders and problematic behaviours. *PLoS ONE*, 14(9), Article e0222407. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222407>

Facer-Irwin, E., Blackwood, N. J., Karatzias, T., Bird, A., & MacManus, D. (2021). PTSD and complex PTSD in sentenced male prisoners in the UK: Prevalence, trauma antecedents, and psychiatric comorbidities. *Psychological Medicine*, 52(13), 2794–2804. <https://doi.org/10.1017/S0033291720004936>

Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M., & Trestman, R. (2016). The mental health of prisoners: A review of prevalence, adverse outcomes and interventions. *The Lancet Psychiatry*, 3(9), 871–881. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(16\)30142-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(16)30142-0)

Ford, K., Barton, E. R., Newbury, A., Hughes, K., Bezeczkzy, Z., Roderick, J., & Bellis, M. A. (2019). *Understanding the prevalence of adverse childhood experiences (ACEs) in a male offender population in wales: The prisoner ACE survey*. Public Health Wales. [https://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/888/ACE%20Report%20Final%20\(E\).pdf](https://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/888/ACE%20Report%20Final%20(E).pdf)

Fovet, T., Wathelet, M., Amad, A., Horn, M., Belet, B., Roelandt, J.-L., Thomas, P., Vaiva, G., D'Hondt, F. (2021). PTSD in prison settings: The need for direct comparisons with the general population. *Psychological Medicine*, 53(2), 597–599. <https://doi.org/10.1017/S0033291721000507>

Fox, B. H., Perez, N., Cass, E., Baglivio, M. T., & Epps, N. (2015). Trauma changes everything: Examining the relationship between adverse childhood experiences and serious, violent and chronic juvenile offenders. *Child Abuse & Neglect*, 46, 163–173. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.01.011>

Fritzon, K., Miller, S., Bargh, D., Hollows, K., Osborne, A., & Howlett, A. (2021). Understanding the relationship between trauma and criminogenic risk using the Risk-Need-Responsivity Model. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 30(3), 294–323. <https://doi.org/10.1080/10926771.2020.1806972>

Gaber, J., Scallan, E., & Kouyoumdjian, F. G. (2025). Understanding trauma-informed care in correctional facilities: A scoping review. *Journal of Correctional Health Care*, 29(1), 6–20. <https://doi.org/10.1089/jchc.24.07.0056>

Gartland, D., Riggs, E., Muyeen, S., Giallo, R., & Brown, S. (2019). What factors are associated with resilient outcomes in children exposed to social adversity? A systematic review. *BMJ Open*, 9(4), Article e024870. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024870>

Gilbert, D., & Postel, E. B. (2022). Truth without trauma: Reducing re-traumatization throughout the justice system. *University of Louisville Law Review*, 60(3), 523–554.

Goff, A., Rose, E., Rose, S., & Purves, D. (2007). Does PTSD occur in sentenced prison populations? A systematic literature review. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 17(3), 152–162. <https://doi.org/10.1002/cbm.653>

Heffernan, R., & Ward, T. (2017). A comprehensive theory of dynamic risk and protective factors. *Aggression and Violent Behaviour*, 37, 129–141. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.10.003>

Hilton, N. Z., Ham, E., & Green, M. M. (2019). Adverse childhood experiences and criminal propensity

among intimate partner violence offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(19), 4117–4138. <https://doi.org/10.1177/0886260516674943>

Indig, D., Gear, C., & Wilhelm, K. (2016). *Comorbid substance use disorders and mental health disorders among New Zealand prisoners*. New Zealand Department of Corrections. [https://www.corrections.govt.nz/\\_data/assets/pdf\\_file/0013/13603/Comorbid\\_substance\\_use\\_disorders\\_and\\_mental\\_health\\_disorders\\_among\\_NZ\\_prisoners\\_June\\_2016\\_final.pdf](https://www.corrections.govt.nz/_data/assets/pdf_file/0013/13603/Comorbid_substance_use_disorders_and_mental_health_disorders_among_NZ_prisoners_June_2016_final.pdf)

Jewkes, Y., Jordan, M., Wright, S., & Bendelow, G. (2019). Designing ‘healthy’ prisons for women: Incorporating trauma-informed care and practice (TICP) into prison planning and design. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(20), Article 3818. <https://doi.org/10.3390/ijerph16203818>

Kazlauskas, E., & Zelviene, P. (2016). Trauma research in the Baltic countries: From political oppression to recovery. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), Article 29295. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.29295>

Kazlauskas, E., & Zelviene, P. (2017). Association between posttraumatic stress and acceptance of social changes: Findings from a general population study and proposal of a new concept. *International Journal of Social Psychiatry*, 63(2), 126–131. <https://doi.org/10.1177/0020764016687788>

Kazlauskas, E., Zelviene, P., & Eimontas, J. (2017). No posttraumatic stress disorder in Lithuania: National health care fails to identify PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 30(1), 99–102. <http://dx.doi.org/10.1002/jts.22152>

Kazlauskas, E., Zelviene, P., Daniunaite, I., Hyland, P., Kvedaraite, M., Shelvin, M., & Cloitre, M. (2020). The structure of ICD-11 PTSD and Complex PTSD in adolescents exposed to potentially traumatic experiences. *Journal of Affective Disorders*, 265, 169–174. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.061>

Kerig, P. K., & Becker, S. P. (2010). From internalizing to externalizing: theoretical models of the processes linking PTSD to juvenile delinquency. In S. J. Egan (Ed.), *Posttraumatic stress disorder (PTSD): Causes, symptoms and treatment* (pp. 33–78). Nova Science Publishers.

Klimukiene, V., Laurinavicius, A., Bagdonaite, S., & Sakalauskas, G. (2025). The role of identity formation in explaining dynamic risk factors among incarcerated emerging adults. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 69(3), 1–17. <https://doi.org/10.1177/0306624X251329030>

Kvedaraite, M. (2023). *Complex posttraumatic stress disorder: Assessment and risk factors* [Doctoral dissertation, Vilnius University]. <https://epublications.vu.lt/object/elaba:184446526/184446526.pdf>

Kvedaraite, M., Gelezelyte, O., Kairyte, A., Roberts, N. P., & Kazlauskas, E. (2021). Trauma exposure and factors associated with ICD-11 PTSD and complex PTSD in the Lithuanian general population. *International Journal of Social Psychiatry*, 68(8), 1–10. <https://doi.org/10.1177/00207640211057720>

Kvedaraite, M., Gelezelyte, O., Karatzias, T., Roberts, N., & Kazlauskas, E. (2021). Mediating role of avoidance of trauma disclosure and social disapproval in ICD-11 post-traumatic stress disorder and complex posttraumatic stress disorder: Cross-sectional study in a Lithuanian clinical sample. *BJPsych Open*, 7(6), Article e217. <https://doi.org/10.1192/bjo.2021.1055>

Levenson, J. (2014). Incorporating trauma-informed care into evidence-based sex offender treatment. *Journal of Sexual Aggression*, 20(1), 9–22. <https://doi.org/10.1080/13552600.2013.861523>

Levenson, J. S., & Socia, K. M. (2016). Adverse childhood experiences and arrest patterns in a sample of sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(10), 1883–1911. <https://doi.org/10.1177/0886260515570751>

Levenson, J. S., & Willis, G. M. (2018). Implementing trauma-informed care in correctional treatment and supervision. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 28(4), 481–501. <https://doi.org/10.1080/10926771.2018.1531959>

Levenson, J. S., Willis, G. M., & Prescott, D. S. (2015). Adverse childhood experiences in the lives of female sex offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 27(3), 258–283. <https://doi.org/10.1177/1079063214544332>

Levenson, J. S., Willis, G. M., & Prescott, D. S. (2016). Adverse childhood experiences in the lives of male sex offenders: Implications for trauma-informed care. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 28(4), 340–359. <https://doi.org/10.1177/1079063214535819>

Levenson, J. S., Willis, G. M., & Prescott, D. S. (2017). *Trauma-informed care: Transforming treatment for people who have sexually abused* (1st ed.). Safer Society Press.

Liu, H., Li, T. W., Liang, L., & Hou, W. K. (2021). Trauma exposure and mental health of prisoners and

ex-prisoners: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 86, Article 102069. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.102069>

Malvaso, C. G., Delfabbro, P. H., Day, A., & Nobes, G. (2018). The maltreatment-violence link: Exploring the role of maltreatment experiences and other individual and social risk factors among young people who offend. *Journal of Criminal Justice*, 55, 35–45. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2018.01.006>

Maschi, T., Viola, D., & Morgen, K. (2014). Unraveling trauma and stress, coping resources, and mental well-being among older adults in prison: Empirical evidence linking theory and practice. *The Gerontologist*, 54(5), 857–867. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt069>

McLachlan, K. J. (2024). Recognising the relationships between trauma and offending. In K. J. McLachlan (Ed.), *Trauma-informed criminal justice* (pp. 41–65). Palgrave MacMillan. [https://doi.org/10.1007/978-3-031-59290-4\\_3](https://doi.org/10.1007/978-3-031-59290-4_3)

Miller, N. A., & Najavits, L. M. (2012). Creating trauma-informed correctional care: A balance of goals and environment. *European Journal of Psychotraumatology*, 3(1), Article 17246. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.17246>

Pflugrad, D. M., Allen, B. P., & Zintsmaster, A. J. (2018). Adverse childhood experiences of violent female offenders: A comparison of homicide and sexual perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(8), 2312–2328. <https://doi.org/10.1177/0306624X17712966>

Piper, A., & Berle, D. (2019). The association between trauma experienced during incarceration and PTSD outcomes: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 30(5), 854–875. <https://doi.org/10.1080/14789949.2019.1639788>

Pugliese, E., Visco-Comandini, F., Papa, C., Ciringione, L., Cornacchia, L., Gino, F., Cannito, L., Fadda, S., & Mancini, F. (2024). Understanding trauma in IPV: Distinguishing complex PTSD, PTSD, and BPD in victims and offenders. *Brain Sciences*, 14(9), Article 856. <https://doi.org/10.3390/brainsci14090856>

Purtile, J. (2018). Systematic review of evaluations of trauma-informed organizational interventions that include staff trainings. *Trauma, Violence & Abuse*, 21(4), 725–740. <https://doi.org/10.1177/1524838018791304>

Racine, N., Eirich, R., Dimitropoulos, G., Hartwick, C., & Madigan, S. (2020). Development of trauma symptoms following adversity in childhood: The moderating role of protective factors. *Child Abuse & Neglect*, 101, Article 104375. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104375>

Reavis, J. A., Looman, J., Franco, K. A., & Rojas, B. (2013). Adverse childhood experiences and adult criminality: How long must we live before we possess our own lives? *The Permanente Journal*, 17(2), 44–48. <https://doi.org/10.7812/TPP-12-072>

Sakalauskas, G. (2014). Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje? *Kriminologijos studijos*, 2, 96–137. <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2014.2.5090>

Scarpa, A., Haden, S. C., & Hurley, J. (2006). Community violence victimization and symptoms of posttraumatic stress disorder: The moderating effects of coping and social support. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(4), 446–469. <https://doi.org/10.1177/0886260505285726>

Sirdifield, C., Gojkovic, D., Brooker, C., & Ferriter, M. (2009). A systematic review of research on the epidemiology of mental health disorders in prison populations: A summary of findings. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 20(sup1), S78–S101. <https://doi.org/10.1080/14789940802594445>

Stankutė, G., Bružytė, G., Jakimavičienė, E. M., & Nedzinskienė, L. (2017). Nuteistųjų sveikatos problemos ir sveikatos priežiūra įkalinimo įstaigose. Literatūros apžvalga. *Visuomenės sveikata*, 3(78), 21–27.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2014). *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*. (HHS Publication No. (SMA) 14-4884). Substance Abuse and Mental Health Services Administration.

Te Hiwi, E. (2020). *Troubles upon troubles: Do adverse childhood experiences impact rehabilitation?* [Master's Thesis, Victoria University].

Thabet, A. A. M. (2017). Risk and protective factors in relation to trauma and post-traumatic stress disorders: A meta-analytic review. *EC Psychology and Psychiatry*, 2(4), 122–138.

Truskauskaite, I., Kvedaraitė, M., Goral, A., & Daniunaite, I. (2025). Living under threat: Adolescents' continuous traumatic stress reactions in relation to violence exposure. *European Journal of Psychotraumatology*, 16(1), Article 2481803. <https://doi.org/10.1080/2008066.2025.2481803>

Umpunjun, P., Webba, E. L., & Morris, D. J. (2024). Prevalence of types of adverse childhood experiences in incarcerated males: A systematic review and meta-analysis. *Psychology, Crime & Law*, 1–29. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2024.2338488>

Vaswani, N., & Paul, S. (2019). ‘It’s knowing the right things to say and Dd’: Challenges and opportunities for trauma-informed practice in the prison context. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 58(4), 513–534. <https://doi.org/10.1111/HOJO.12344>

Ward, T., & Fortune, C. A. (2016) The role of dynamic factors in the explanation of offending. *Aggression and Violent Behaviour*, 29, 79–88. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.06.007>

Weeks, R., & Widom, C. S. (1998). Self-reports of early childhood victimization among incarcerated adult male felons. *Journal of Interpersonal Violence*, 13(3), 346–361. <https://doi.org/10.1177/088626098013003003>

Willis, G. M., & Levenson, J. S. (2022). Exploring risk for sexual recidivism and treatment responsiveness through the lens of early trauma. *Sexual Abuse*, 34(5), 597–619. <https://doi.org/10.1177/10790632211051681>

Widom, C. S. (2017). Long-term impact of childhood abuse and neglect on crime and violence. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 24(2), 186–202. <https://doi.org/10.1037/h0101743>

Wolff, N., & Caravaca Sánchez, F. (2019). Associations among psychological distress, adverse childhood experiences, social support, and resilience in incarcerated men. *Criminal Justice and Behavior*, 46(11), 1630–1649. <https://doi.org/10.1177/0093854819876008>

Wolff, N., Huening, J., Shi, J., & Frueh, B. C. (2014). Trauma exposure and posttraumatic stress disorder among incarcerated men. *Journal of Urban Health*, 91(4), 707–719. <https://doi.org/10.1007/s11524-014-9871-x>

Wong, S. C. P., & Gordon, A. (2023). *Violence risk scale* (2nd ed.). <https://psynergy.ca/vrs>

Wong, S., Olver, M., Nicholaichuk, T., & Gordon, A. (2017). *Violence Risk Scale-Sexual Offence Version* (3rd ed.). <https://psynergy.ca/vrs-so>

Woodfield, R., Boduszek, D., Willmott, D., & Webster, L. (2023). The moderating role of prison personnel years of service in the relationship between trauma and PTSD. *European Journal of Trauma & Dissociation*, 7(3), Article 100333. <https://doi.org/10.1016/j.ejtd.2023.100333>

World Health Organization. (2022). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>

Yannon, M. G., Decrop, R., & Tompsett, C. J. (2024). Cumulative adverse childhood experiences (ACEs) and recidivism: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behaviour*, 51(11), 1696–1714. <https://doi.org/10.1177/00938548241267230>

Zhong, S., Senior, M., Yu, R., Perry, A. E., Hawton, K., Shaw, J., & Fazel, S. (2021). Risk factors for suicide in prisons: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 6(3), e164–e174. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30233-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30233-4)